

EGYED EMESE

Hercegek és mókák¹

– Minden gyerek herceg! Ezt nem hiszik el nekem Magyarországon, pedig úgy-e, igazam van, tanárnő? – szegezte nekem minap a kérdést Kolozsvár egyik ismert utcai figurája, a fiatalnak s időseknek sem mondható, immár az együgyűség korába jutott O. Gyuluka.

Valaha úgy tudtuk, jelentéseket készít arról, „ki volt ott”; mi történik vagy nem történik a magyar színházi előadások alkalmával az ott megjelentekkel a produkciók szüneteiben, csevegéskor...

Azóta, ha vannak, mások az efféle felelősök. Ő pedig fáradhatatlanul rója a város terét, kezét dörzsölve beszél magában, nevetgél, ide-oda köszöntget, mintha mindenki ismerőse lenne, s ezáltal valóban az a (láthatatlan) helyzet, hogy – e megszólíttatás által – mindenki mindenkinek ismerősevő lesz... Így bizonyos szempontból otthonosabb az elidegenedés útjára lépett nagyváros is: belengi a vissza-visszatérő, elháríthatatlan, gyermeteg közvetlenség...

Honnan veszi ez a bolond Gyula a herceget?

(Nem merem megkérdezni. Tudom, mit kérdezne „cserébe”: nincs-e nálam egy kis pénz, s ha nincs, az se baj, kezét csókolom, tanárnő, mindig szerettem magát.)

Oscar Wilde művében, A boldog hercegenben a fecske a játék szabadságáról beszél. Híszek ebben.

Mikes Lajos fordításának, A boldog királyfinak színpadra alkalmazása egy száz éves beszédmóddal való találkozást jelentett a nagyváradi Lúdas Matyi társulat előadása alkalmával:

– Várnak rám Egyiptomban. A barátaim fel s alá repdesnek a Nílus fölött, és beszélgetnek a lótuszvirágokkal. Nemsokára aludni térnek a nagy király sírjába. Tudom, hogy ott van a király is színesre festett koporsójában. Sárga patyolatba burkolták a testét, fűszerekkel bebalzsamozták.²

A vágyteljesítő irodalom

Ő maga is mindig Egyiptomba vágyott, ahol a fáraók nyugszanak ősi kőkamráikban.³

Még mindig Wilde meséjénél volnánk, legalábbis annak „beidézésénél”, bár a Bálint Tibor-féle variáns csak pillanatokig időz ezen a nyomon: hirtelen fordulattal átértelmezi a szecesszió érzélgős vágyképét... Innen kezdve már a (mindenkori) hajléktalan emberrel való szolidaritás tarka csarnokában járunk: Merle vagy Tersánszky – vagy

¹ A folyóirat nem vállalkozhat a szövegekhez tartozó és egyszeri, komplementer jelentést hordozó képanyag közlésére: ezért a megállapításainkat irodalmi szövegekkel versekkel egészítjük ki a teljesség igénye nélkül.

² Az előadás szövegkönyve: Egyed Emese: A boldog királyfi (Oscar Wilde nyomán Mikes Lajos fordításának felhasználásával). In E. E. Kacor! És más bábjátékok. Mentor, Marosvásárhely 2001. 93–103.

³ Bálint Tibor: Én voltam a császár. In Végtelen világbajnokság. 2001. 5.

akár Mándy Iván világára emlékeztető fekete-fehér, meg lámpafény és hűvös légáramlatok között:

A Korunk friss, gyermekirodalom-száma *Gyermekboldogok* címmel gyűjti össze több tucat erdélyi magyar gyermek boldogság-definícióját. Van ott bicikli, rokon felgyógyulása, összetartás, örök élet, zenedoboz, szerelem és falura vagy Magyarországra utazás. Ugy tűnik, az olvasás, az írás, a beköltözés az irodalomba nem boldogítana senkit a megkérdezett 10–18 éves csíkszeredai fiatalok közül.⁴

Milyenek a vágyak?

De milyenek a gyermekek most? Egyre nagyobb a családok életszínvonalbeli különbsége; a világ dolgainak követésébe sok felnőtt is belefárad: nincs türelme, ereje vagy ötlete, hogy a tájékozódásban gyermeke segítségére legyen.

Közbevetés a fantázia feltárásáról

Egy cserépfazéknyi kulcs – figyelek fel egy címre a *Bihari népmondákban*.⁵ Az archeológiai vágymesét vagy titkot Istváni Lajos osztotta meg az arra érdemes személylyel nem akárhol: Hegyközszentmiklóson. Igaz, hogy még 1980-ban, de az csak néprajzi gyűjtés volt. Az 1996-os kiadás pedig elfogyott. (Népmondák? Talán inkább balladavázlatok, regénytöredékek, filmötletet – játszottunk talán el az álarcos műfajok gondolatával.) Készülünk A kékszakállú herceg vára elvontságaira vagy ahhoz keressük gyermeki lélekkel a megfejtéseket?

Abogy ott szántogattam a mi földünket, hát megakadt az eke valamibe. Miféle lehet az? Odamegyek, megkaparom körülötte a földet. Egy furcsa, fedeles, lezárható cserépfazék. A szája napkeletnek fordítva. Kinyissam, ne nyissam? Hát ahogy felnyitom, temérdek sok kulcs van benne. Abány annyiféle. Különböző méretűek. Furcsák voltak. Kisebkek, nagyobbak Megkapartam, de nem csillogott.

Nekem azonnal eszembe jutott a mende-monda arról az alagútrul a föld alatt, aminek a bejáratát nem lelte meg senki. Hazavittem a fazekat. Persze elmondtam fűnek-fának. De egyszer a hatóságok elvitték tőlem a titkos fazekat kulcsostól.

Hogy aztán hova lehetne azokkal bejutni: a mennybe vagy a pokolba? Azóta is találgatom. De az biztos, hogy a törökök dugták el oda.

A mostanában szép számmal megjelent néprajzi természetű szövegek művészi és nevelői értékei kiaknázatlanok. Hogy az erdélyi filmes kultúra nem a folklórkötések művészfilmmé, gyermekfilmmé alakítását tekinti elsődleges tennivalójának – felismerjük. De fel kell hívunk a bő forrásra a figyelmet; pazarlás volna csak a néprajzkutatóknak hagyni. Például a Petőfi-mondát, amelyen már az akciófilmek hatása is érezhető, és amely provokatív jellege miatt is maradandó olvasmány, de azért is, hogy lásuk: hányféleképpen él egy klasszikus poéta a jelenvaló világban.

Gyalokai Sándor a harctérről menekült, lószekérrel áthajtott egy lerombolt falun. Az egyik ledőlt házban a kemence tetején ott ült a nagy költő, Petőfi Sándor. Gyalokai megismerte, odahajolt hozzá és ezt mondta:

– Gyere, Sándor, meneküljünk!

⁴ Zsigmond Andrea: *Gyermekboldogok. A Transindex anketájából.* In Korunk 2002/10. 43–51.

⁵ *Bihari népmondák.* Közzéteszi Faragó József és Fábíán Imre. Literátok Könyvkiadó, Nagyvárád, 2001. 172.

– *Nem ment meg engem már az Isten sem – válaszolta.*⁶

Visszatérve Petőfire: nagy híve, erdélyi tartózkodásának kutatója, Dávid Gyula mint kiadói szerkesztő is pártolta a Petőfi-kötetek kiadását. A klasszikusok és a jelenkori írók tervezett, iskolai tananyaggá lett együttesétől várta és várja a megbízható irodalmi műveltségű értelmiség kinevelődését. A szellemi értéknek a mindenkori jó irodalom által képviselt változatát felelősen kell hozzáférhetővé tenni: terjeszteni. Különösen hangsúlyozza az iskolai irodalomtanítás felelősségét. „Közös program alapján felül kell vizsgálni az általános és középiskolás tankönyveket, iskolai segédkönyveket, hogy azokban minél teljesebb körben legyen jelen – már iskolás fokon – a teljes magyar irodalom; fontosnak tartanám, hogy az irodalmi diáktáborok, szavalóversenyek különös gondot fordítsanak a határon kívül született irodalmi értékekre, azok élményszerű megismertetésére.”⁷

2002 novemberében egy író-olvasó találkozó Tordán a mintegy száz gyerekből, húsz idős emberből álló „népfőiskolai” közönségnek Fodor Sándor frissen megjelent publicisztika-kötetéből a barguzini Petőfi-keresésről szóló írást olvasta fel... Álmélkodás, elképedés.

Napsugár

A gondolat és a lapnév 1956 szeptemberében megszületett, a lap 1957 januárjában indult. Tandori Dezső 1984-es könyvét bevezető verse megerősíthet abban, hogy nem volt tévedés az erdélyi gyereklap névválasztása: a derűs világra-figyelés lehetősége a felnőtt emberben is megvan, de kevesen veszik észre. A gyermekek eredendő kíváncsisága, mindenhez-tartozása viszont egyre nyilvánvalóbb.

Ő: *Mesélj rólam, ha tudsz! – A jelszó*

Ez lesz itt az alábbiakban;

Mert azt mondjuk: egyenesen jó,

Ha valami rejtély kipattan!

És... mi volt az a rím?

Ő: *Az „együtt”?*

Én: *Úgy van. A tárgyak és a lények*

Várják, hogy mi szavakba rejtjük,

Ami némán túl nyílt titok!

Ő: *Hát mégis van valami Lényeg...!*

Én: *Lehet. Régi kérdés, tudod,*

Hogy: „Mit csinál a nap, ha nem süt...?”

Mi itt, ha sikerül, kifejtjük,

Hogy: „Mit csinál a nap, ha süt...!”

A Napsugár 1962-ben 35.000 példányban jelent meg! Hosszabb életű volt a kommunista rendszerben megjelent egyéb lapoknál, de ezt a példányszámot nem tudta tar-

⁶ Petőfi menekülése. In *Bihari népmondák*. 237. Margitta, Baranyi Vilma (82) 237.

⁷ Dávid Gyula: A magyar irodalom egységének gondja – Schengen árnyékában. In uő: *Erdélyi irodalom-világirodalom*. Pallas-Akadémia Kiadó, 2000, Csíkszereda. 385. Az előadás a Magyar Írószövetség 1998. október 2-án Szomszédsgápolitika és európai integráció címmel megrendezett konferenciáján hangzott el.

tani. Az 1990 utáni években fokozatosan nőtt iránta az érdeklődés, 1996/97-ben 54.000 példány fogyott el belőle.

Ma ezeket a gyermeklapokat szabadon nem forgalmazzák. Mind a Napsugár, mind kisebbeknek szóló testvérlapja, az immár 22 éves Szivárvány megrendelésre kapható, ma a Napsugárnak 17.500, a Szivárványnak 21.500 előfizetője van. (Elemi iskolai, óvodai csoportok).⁸

A Sepsiszentgyörgyön megjelenő Cimbora (bár az anyagi feltételek változása miatt néha kihagyásokkal) a gimnazistákhoz kíván szólni. Főszerkesztője Farkas Réka. Szerkesztői: Hollanda Andrea, Bogdán László, Forrai Tibor. A lapot az interaktivitás jegyében szerkesztik.

Saját újságot olvasni, annak rovataira várni, a friss feladvány fölött elmélkedni – nem utolsó szórakozás, és ezt a magyar(ul) olvasók is tudják több mint kétszáz éve. Írni abba az újságba, meglegelni a nekünk, a rólunk, az értünk – sőt alkalmasint a tőlünk való szavakat: a nyelv az írás-olvasás életét is meghosszabbítja a mi örvendezésünk által. (Nem varázslat, de jó móka.)

Névvvarázslat, névmóka

„Császár Károly villanyszerelő, kétszer tessenek csengetni” – írta valaha a gyermeknek látszó szókimondás mestere, Bajor Andor. Fanyar és gyermeknek, felnőttnek egyaránt szóló példás történetei új gyűjteményben olvashatók. – „És annyit csengettek nála, rossz lámpákkal, villanyszerkezetekkel és motorokkal is, hogy kezdett jól menni a dolga. De abba is hagyta régi szokásait, senkit sem nyakaztatott le, és a pincébe se zárta a trónkövetelőket.”⁹

A hatalom mint veszedelmes pozíció és a hatalommal való visszaélés régi emberi szokása az erdélyi gyermek- és ifjúsági történetek egyik régi témája. Nagy Olga néprajzkutató népszerű meseregénye, a lányok kedvence, *Az úveghegy rózsája* (1956), vagy Méhes György *Győzelmes Gabrielje* (1967) a hatalmat mint kísértést mutatta fel: de az újra- meg újra kiadott, közkedvelt Fodor Sándor-könyv, a Csipike is foglalkozik a kérdéssel.

Merthogy volt *Tóbiás és Kelemen, Irgum-Burgum Benedek, Rongy Elek, a példakép, Poncsó, a vadmalac* és voltak jók sokan, de mégis: Csipike a legmarkánsabb teremtmény a XX. század erdélyi gyermekirodalmában.

A szecessziós törpemesék XX. századi változata, a kisember pragmatikus filozófiája kedves, minden riadalmával együtt is joviális értékeket érvényesítő világot jelent. Az alkalmazkodás történetei ezek, nem annyira a megismerés-megértéséi, de legalábbis elterjedtségben, humorban, a nyelvre-orientáltságban rokonok Lázár Ervin meséivel.

⁸ Zsigmond Emese főszerkesztő szerint (akinek itt köszönöm meg a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét) az erdélyi magyarság megcsappant száma (kevesebb gyerek és elvándorlás) és a gyermeklapok esetében is megnövekedett konkurencia is oka a kevesebb előfizetésnek. Szerinte hatásosak a Szivárványnál-Napsugárnál-Cimboránál olcsóbb romániai kiadványok (például a dévai Corvin-kiadványok és a kolozsvári Tinivár kiadó füzetei), amelyek iskolai terjesztése is zökkenőmentes. Másrészt a gyerekek számára vonzóak a harsány, a televízió animációs filmjeiből ismert figurákkal visszaköszönő magyar nyelvű lapok, amelyek így az otthonosság érzetét ígérik.

⁹ Bajor Andor: *Császár és villanyszerelő*. In: uő: *A mi kastélyunk*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002. 147.

A *Csipike* népszerűségét a belőle létrehozott gyerekopera sikere mutatja. A Kolozsváron a 90-es évek elején majd 2001-ben újra bemutatott darab, de a nagyváradai báb-színház *Csipikéje* a figura életképességéről szól. A finnországi svéd szerző gyermek-regényeit Sándor Ildikó bábszínész és filológus éppen a *Csipike* segítségével értelmezte a magyar olvasók számára szakdolgozatában.¹⁰

Fodor Sándor kísérletet tett a világ dolgainak *Csipike* fabulás világán túli interpretációjára is, de *Fülpöke beszámoló*i nem váltak éppoly népszerűekké, mint *Csipike* botoran kedves, minden esetben szállóigévé lett mondásai. (A mi családunkban teljesen konkrét esetekben szokott elhangzani a következő kérdés-felelet, mégpedig, ha elmarad a közös étkezés a nap bármelyik szakában; tegyük hozzá: valósággal bocsánatkérés-megbocsátás jelentésben:

– *Reggeliztél nélkülem?*

Igen, Csipike, azt hittem, nem jössz.

A *Csipike*-regények 1989-ben már Magyarországon is megjelentek: *Csipike, a gonosz törpe*, *Csipike és Kukucsi*, *Csipike, a boldog óriás*, *Csipike és Típetupa*, *Csipike és a gonosz ostoba*. A regényeket egykor a Napsugárban, folytatásokban követő gyerekolvasók ma a nagyszülő-kor küszöbén vannak. A Kolozsváron dolgozó, még nem nyugdíjas-korú Kati óvónő ronggyá olvasott, kedvenc saját könyve is a *Csipike*: mosolyog, mióta a javulásra is hajlandó gonosz törpéről, *Csipikéről* beszélgetünk – mint, amikor valami szeretetre méltó és mulatságos figura kerül szóba.

De hiszen az.

Szomszédunk.

Kigondolója, Fodor Sándor, mint valami örök Gepetto, a Pinocchio megfaragója: a fiatalok által frissen létrehozott írószövetségének az e-milnek, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának elnöke. Nem véletlen.

Diákolvasók?

„1993. XI. 15. hétfő. Kedves Kis Újdonsült Naplóm! Most felavatlak téged In domine patris... stb... stb. És... Ma nem mentem s-ba. A Török születésnapján igen meghűltem. Nemsokára jön Mami. Dögunalom... Rendezgetek, unatkozgatok... Oáhh! de álmos M.!

XI. 16. kedd. Most itt vagyok mamiéknál. Hegedűóra után (új vonót kaptam. Háromnegyedes). Megcsináltam a leckéimet, *olvastam*, aztán megnéztem a „Magdolna” című 41-ben készült filmet. Jó volt.”¹¹

A kilencéves gyermek itt nem a cselekvés tárgyára, csak a cselekvés természetére utalt: „olvastam”. A film címét azonban a naplóba is fontosnak tartotta mintegy felelős ellen bejegyezni: hiszen a tévéműsor olyan, mint a szó: elrepül. (Az olvasás megmarad? Hányszor olvassa át a gyermek saját naplóját? Mi lesz a kedvenc gyermekkori könyvekkel a serdülőkor „földrengése” után és a gyermekkori iránti nosztalgiák előtt? Keresném a saját csitri kori naplóm idevágó fejezeteit, hogy olvastunk s beszélünk

¹⁰ L. még Sándor Ildikó „*A mese maga az igazság álruhában*” *A Napsugár meseanyagából*. In Korunk 2002. 10. 37–41.

¹¹ Kiemelés – E. E. Kéziratok lapok, magántulajdon.

meg minden Balzacot, Mórícztot, szülők szekrényéből kicsent régi szerelmeslevelet Kós Ágival – de nincs a rejtekhelyén.)

Az 1989-es fordulat után a gyermekkönyvek és általában a könyvek száma, de ára is megnőtt, kevésbé általános a gazdag házi könyvtár. A nagy iskolák könyvállománya (nem annyira vásárlások, mint inkább magyarországi adományok révén) tovább gyarapszik, de a kisebbek egyre avul és ha bővül: esetlegesen.

A könyvtári gyűjtemények tartalmi kompatibilitása nélkül nehéz az irodalom nemzedékeket is összekötő élményközösségeit elképzelni. Még a jó tankönyv sem elég, ha maga a teljes mű, a kézbe vehető, lapozható, tanulmányozható könyv hiányzik.¹²

A Napsugárban a Firka rovatba írnak a gyermekszervezők. A Szivárvány levelező rovatát, a Csipike postáját maga Fodor Sándor, a *Csipike*-regények szerzője vezeti.

Modellek? Hősök? Kedvencek

Csipikének is vannak ősei. Számomra leginkább Sanyi manó az: Mikes Lajos gyakran pórusul járt, Micimackó dohogását is produkáló mesealakja XX. század elejéről. A világerdő és a település közti (naiv) lakóterületről.

A gyermek bizonyosságokból és bizonytalanságokból álló világában nem különülnek el a régi és új, magyar (sőt erdélyi magyar) írófantáziából létrejött lények azoktól, amelyeknek máshol írott, kiadott könyvek, újságok, filmek vagy játékok révén jut közelébe a gyermek. A hatás felől is vizsgálható tehát a gyermekirodalom: mint gyermekek mindenkor olvasmánya. Itt azonban látnunk kell, hogy egyre nagyobbak lesznek a különbségek egy-egy anyagilag és a magyar nyelvű kultúrát tekintve támogatott és jól képzett szakemberekkel működő iskola és a valamikor beszerzett könyvállománnyal maradt, vidéki vagy szakember- és anyagi eszközhiánnyal küszködő tanintézmény között.

Mostanában történik a Milne Micimackó-regénye és a *Harry Potter* illetőleg *A gyűrűk ura* megismerése: a kelet-európai történelemben oly gyakori recepciós sajátosságokkal. Film- és könyvsiker illetőleg könyvbeli mese és bábszínpadai produkció magyarázza egymást.

A régebbi hősök: Nemecek Ernő, Süsü, a sárkány, nem is beszélve János vitézről most a kulisszák mögött hevernek valami raktárban.

A *Micimackó* erdélyi fogadtatásáról szakdolgozat készült a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszéken 2002 júniusában.¹³ A bábszínházi társulatok révén válik a figura ismertté.

Hévízi Otília magyartanár 1994-ben két iskolában végzett az általános iskolás diákok olvasási szokásait felmérő vizsgálatokat:¹⁴ Borson és Nagyváradon. A borsi iskolába jártak a kis- és nagyszántói gyermekek is. A könyvtárosi teendőket is ő látta el az iskolában évek óta. A nagyváradai iskolában óraadó tanár volt ugyanakkor.

¹² A Nevelés- és Kutatás Minisztériuma az új tanterveket, tankönyveket engedélyezte: nem vállalja azonban az iskolai könyvtárak ellátását a javasolt vagy kötelezően előírt magyar irodalmi olvasmányokkal. A tantervek gyakori változtatása miatt a szemelvény-gyűjtemények rekordgyorsasággal elavulnak, és persze irodalomból nem a szemelvény a megoldás.

¹³ Kissé ráuntam a témára – hártotta el a kutatás folytatását a tanulmány szerzője János Katalin magyar–angol szakos tanár.

¹⁴ Babes-Bolyai Tudományegyetem, Filológia Kar, szakmódszertani tudományos dolgozat az I. didaktikai fokozat elnyerésére. Kolozsvár, 1994. (kézirat) Leőhelye: BBTE, Filológia Kar Magyar Irodalomtudományi Tanszék könyvtára

Batiz Kisbandi Katalin francia-magyar szakos hallgató 1997-ben *Utak, lehetőségek az olvasásra nevelésben* című szakdolgozatában¹⁵ egy külön fejezet mutatja be egy hasonló felmérés eredményeit, címe: *Olvasászociológiai felmérés négy város négy általános iskolájában*. Ő a vizsgálatokat a margittai általános iskola IV. és a VIII. osztályában végezte. Eredményeit egybevetette egyrészt a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban ugyanolyan korú gyermekek körében végzett felmérése eredményeivel, illetőleg azokkal, amelyeket a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Iskolájában valamint a szegedi Hunyadi János Általános Iskolában hasonló természetű vizsgálatokból nyert (szintén 1997 áprilisában).

Magyar anyanyelvű gyermekek körében végezték a vizsgálatokat.

Mindketten figyeltek az olvasott könyvek műfajára: a borsi, a kis- és nagyszántói, a nagyváradai gyerekek harmadik helyre a mesét sorolták. A vidékieknél ezt a kalandos gyermek- és ifjúsági irodalom és a meseregény előzte meg. A nagyváradiaknál a kalandregény és az állatmese. (A továbbiakban visszatérünk arra is, hogy az Erdélyben ma olvasható, hazai „születésű” művek hősei közül sokan származnak a fabulából.)

Az 1997-es „négyiskolás” felmérés eredménye, hogy Erdélyben és az erdélyi részen a meseolvasás szokása nem ér véget a kilenc-tíz éves korban, mely a szakirodalom szerint a mesekorszak vége.¹⁶

Ismerőseim mondják:

„Vackort szerettem legjobban, fel tudtam sorolni mind a tíz társa nevét” (M. Z., 19 éves egyetemi hallgató). „En Benedek Eleken nőttem fel, az új irodalmat nemigen ismerem” (M-B. E., 35 éves egyetemi oktató), „– Mióta nem olvasol gyerekkönyvet? – Mindegyre olvasok most is. Tudod, mért kérdezed? – De valamiket kivittél az erkélyre, a ládába. – Nem férek... Hagyjál. – De akkor mit hagytál a polcon? – ...Azt amit szeretünk.” (K. E. 18 éves, középiskolás), „Mi mindenevők voltunk, de nagyon sok könyvünk volt és sokat is olvastunk” (K. E. 21 éves egyetemi hallgató). „Legráfizetésebb a gyermekirodalom, nem tudom miért” (kiadóvezető). „Vajon hogy hat a szerzőkre ez a gyermekirodalom-divat? Vajon vissza fognak térni?” (főszerkesztő), „Weöres Sándor gyermekversei a legszebbek, azt érdemes volt tanítani. En azt idejében észrevettem.” (E. E. ny. tanítónő) „Ezeket az újakat én nem olvastam. Ami nagybátyáméktól maradt, azt. Döbrentei Kornél könyvét olvastam valami Diszikéről. Egy napig élt, pillangóféle. Vagy ötször is el kellett olvassam” (K. Zs. 22 éves egyetemi hallgató).

„Kifogásolják, hogy meseregénynek rövid, amit írtam..., nem árulom el, hogy tíz éve írtam és – nem a gyerekeknek, hanem csak úgy, a feleségemnek!” (B. I. 34 éves tanár).

Könyves házak

A Kolozsváron a 90-es évek második felében indult kiadó, a Kalota egyik fő célja éppen szép kiállítású, igényes gyerekolvasmányok létrehozása: a *Mesepalack* sorozat kötetei Demény Péter szerint nemcsak gyerekeknek szólnak, hanem azoknak is, akik néha a gyerekkorról álmodoznak.¹⁷ A sorozat eddig megjelent darabjai: Szilágyi Do-

¹⁵ Babes-Bolyai Tudományegyetem, Filológia Kar, Kolozsvár, 1997 (Kézirat). Lelőhelye: BBTE, Filológia Kar Magyar Irodalomtudományi Tanszék könyvtára

¹⁶ „A meseolvasás a legnagyobb arányban Enyeden szerepel (45%), Margittán 24%-ban, Debrecenben 15%-ban van jelen, Szegeden pedig hiányzik.” Batiz Kisbandi 1997. 24.

¹⁷ H. Ch. Andersen: *A fenyő*. Fordította Szilágyi Domokos. Kalota, Kiadó Kolozsvár, 1999. A hátsó borító fülszövege.

mokos: *Abrakadabra*, Czegei Carla: *Bözsi* (Marosi Ildikó utószavával), H. Ch. Andersen: *A fenyő* (Szilágyi Domokos fordításában). Wilhelm Hauff: *Alexandria sejkje*. (Ez a könyv, a kiadó véleménye szerint, nehezebben fogyott a vártnál.)

A *Bözsi* újrakiadás. Az Erdélyi Helikonnál 1939-ben megjelent könyv fekete-illusztrációi telitalálatok: elegancia, és humor, játékoság és kedvesség él a tusrajzokban. Másrészt az őz regénye a hely irodalomtörténethez tartozik: a mezősegi birtokos nemeselek kiterjedt családjából származó Czegei Carla karakteres állattörténete nemcsak Felix Salten *Bambijának* rokona, de világa miközben szelídíti, de meg nem tagadja Jack Londonnak *A vadon szavában* felvetett gondolatát, Wass Albert világával is kapcsolatban áll, de legesleginkább a szintén erdélyi Aprily költeményével, *Az irisórai szarvasal*. (Az Irisórán borjak között nevelkedett vad a szarvasbőgéskor visszasóvárog a vadonba: „S a ködbe hördült, mint az orgona.”) Czegei Carla meséje kíméletesebb, békítőbb. Csak egy fokkal érzelmesebb, csak egy fokkal szól kisebbeknek, mint Fekete István állatregényei (főleg a *Kele*).

„Kedves ez a Bözsi – szolt kis idő múlva Büszke Kópéhoz. Csak nagyon tapasztalatlan, butácska még, mert nem közöttünk nőtt fel! – Majd fontoskodva tette hozzá: – Tudod, én tanítom őt most mindenre, amit egy rendes őznek tudnia kell!

Bözsi átugrott a patakon.

Fogjatok meg! – szolt jókedvűen vissza.

*Kópé meg Büszke utána vetették magukat. Bözsi eliramodott, és nemsokára mindhármán eltűntek a völgyre lassan leszálló szürkületben.*¹⁸

A csodaként felbukkanó szarvas látványa nem ismeretlen a hazai olvasó számára: a Napsugárban az utóbbi évtizedben is közölt szarvas-verset például Palocsay Zsigmond, a természetrajongó és nyelvtveremtő fantáziája tekintetében is méltán ismert költő:

Hason fekszem – úgy lesem az erdő szélét

----- két bokor közt nyit kiskaput a sűrűség palánkja

és ráammered egy szarvasbika

csodás koronája¹⁹

Valaha a bukaresti Ion Creangă Könyvkiadó *Mesetarisznya* sorozatának darabjai, amelyek alig voltak nagyobbak tenyérnyinél, tartalmuk, meghitt méretük miatt is a gyermekolvasók kedvenceinek számítottak.

A hetvenes évek végén indult ugyanannál a kiadónál a *Nagyapó mesefája* sorozat. Ez utóbbit ma a csíkszeredai Pallas Akadémia kiadóval közösen jelenteti meg. Az új sorozatban már a nyolcadik darab is elhagyta a sajtót: népek meséiből, állatmesékből, nemzeti klasszikus meseírók terméséből közöl válogatást, és igen kelendő, bár illusztrációt nem tartalmaz.²⁰

¹⁸ Czegei Carla: *Bözsi*. Vásárhelyi Z. Emil rajzaival. Kalota Kiadó, Kolozsvár, é. n. (2001)

¹⁹ Napsugár, 1990. 1–2. 11.

²⁰ 1. *A nyulak pásztora* (csuvas, kazah, lett, litván és orosz népmesék). Fordította, a kötetet összeállította Bán Péter, 1998, 2. *Ion Creanga mesék* (mesék, fordította Sütő András, szerkesztette Kozma Mária), 1999, 3. Benedek Elek: *Az aranytollú madár* (mesék, válogatta Bán Péter, szerkesztette Mihálykó Éva), 1999, 4. *Állatmesék* (mesék, versek, szerkesztette, válogatta Herta Éva), 2000, 5–6. *Kelet tündérvilága* (meseregény, Ali bey után fordította Orbán Balázs, szerkesztette Kozma Mária), 2001, 7. *Pera vitéz* (finnugor népmesék, fordította Bán Péter,

A Pallasnak kisméretű könyvekből önálló sorozata is van *Mesevonal* címmel.²¹

Egy példa a „vonalból”. Páll Lajos festőművész, költő *A legszebb tányér* című könyvében két óvodás korú gyermek egy krétadarabbal a kerítésre rajzol. A játékból teremtett világ visszahat rájuk, rajzos vetélkedésükben a riasztó lények egymásra licitálnak, művészet és művész izgalmas kapcsolatává vagy annak keretévé lesz minden:

„Bukfenc... hirtelenjében nem tudta, hogy mit rajzoljon ennél félelmetesebbet. Ekkor jutott eszébe, hogy a meséskönyvben látott egy szörnyű állatot, s rajzolni kezdte a kapun. A feje farkashoz hasonlított, aztán szárnyai nőttek, s olyan lábai, mint egy lelőtt ülőnek, de még nem akarta befejezni, hát rajzolt újabb fejeket, újabb szárnyakat s olyan farkat, mint egy bokorba iramló ezüst színű gyíké. Rózsika már hátrált.”²²

A kolozsvári Koinónia is megjelentet mesesorozatokat. A Szentírásból vett igéhez fűződő, gyermekeknek szóló szövegeket tesz közzé *Borsszem Könyvek* sorozatában. Visky S. Béla *Csillagkorona* című verses meséjében Ésaías könyvének proféciáját írja át gyermekek számára.

Jellemző lehet ránk, hogy gyerekönyveink révén miféle helyekre utazunk, ki a társunk, miben veszünk részt.

A kisebbeknek a történelembe való élményszerű beavatására a Napsugár hasábjain következetesen Méhes György vállalkozott valami, a Gaál Mózeséhez, Mórához vagy Benedek Elekéhez hasonlítható egyszerűsítő és színes elbeszélő kedvvel. A történelmi figurák, események jól illusztrált, a folyóirat keretei által diktált, terjedelemben, az eredeti illusztrációk révén is hozzáférhető história a helyi körülmények között a gyermekeknek a magyar kultúrával való ismerkedését is szolgálja. Hasonló céllal írt Lászlóffy Csaba önálló próza- és versköteteket az ifjúság számára (bizonyára nem függetlenül Gyulai Pál historizáló költészetétől, amelynek érzelmes és markáns ritmusú darabjai a ma már ugyancsak fogyatkozó, aggastyán-korú nemzedék mélyen rögzült iskolai olvasmányai voltak). Egy kis ráolvasás érzélgősség ellen:

*Hasztalan már minden őrség
Eljőve az ördögországl!
(tüzes kannamélyből
forró ónot isztok,
vipera mérgétől
végképp elalasztok.)²³*

---

szerkesztette Megyaszai Kinga), 2001, 8. *A boldvilág szűrei* (a klasszikus magyar meseirodalomból válogatta Reinhart Erzsébe, szerkesztette Megyaszai Kinga), 2002.

²¹ 1. Benedek Elek: *A selymrét* (mesék, sorozatszerkesztő Megyaszai Kinga, illusztrátor Ujvárossy László) 2001, 2. Kozma Mária: *Csilala mester, avagy a csodálatos kőpeny története* (mesék, szerkesztő Herta Éva, illusztrátor, mint a sorozat további köteteinél, Csillag István), 2001, 3. Fodor Sándor: *Hol volt hol nem volt* (mesék, szerkesztő, mint a sorozat további köteteinél, Kozma Mária.), 2000, 4. Páll Lajos: *A legszebb tányér* (mesék), 2000, 5. Kányádi Sándor: *Kecske mesék* (versek), 1999, 6. Kovács András Ferenc: *Egerek könyve* (versek, 2001).

²² Páll Lajos: *A legszebb tányér*. Mesék. Mesevonal 6. Sorozatszerkesztő: Megyaszai Kinga. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2002.11.

²³ Lászlóffy Csaba: Szent László füve (Erdélyi népmonda) In Uő.: *A csontnyakú furulya*. Mundus Kiadó, Budapest 2002. 7.

Hova vonulunk vissza?

Petőfinek *A puszta télen*-ben refrénné vált feleletét a Hol a boldogság mostanában? kérdésre új szavakkal ismétli a családi értékek iránt fogékony nagyváradi költő és szerkesztő, Fábíán Imre:

*Kint dorombol tél-kandúr
Itt bent mi vagyunk az úr!²⁴*

A visszavonulás terepe már ismét a gyermekszoba, mint a XIX. század közepétől kezdve olyan sokáig. Fekete István felfedezendő őstermészete mint a jó elkülönülés terepe Palocsay Zsigmond képgazdag verseiben jelent meg leginkább. Érezhető egyébként az animációs filmek hatása a fantázia alternatív tereinek megválasztásában.

Teremtett alakok, maszkok

Ha nem határolja be a fantáziát a félelem, sem a mindennapi betevő falat gondja: mivé alakulunk át?

Hévízi Otília felmérése szerint az emlékezetes olvasmányélmények között a borsi iskolában a mesék vezettek (*Magyar népmesék és Az ezeregyéjszaka legszebb meséi*), a nagyváradi 8-as számú általános iskolában pedig a *Winnetou* és Molnár Ferenc klasszikus műve, *A Pál utcai fiúk*.

Példaképekre is rákérdezett, de a kérdés az olvasni szeretők számára sem volt vonzó.

Én magamra akarok végtelenig hasonlítani²⁵

Nem újdonság a könyv fölé hajolás. Ha a gyermekek könyv ábráit fejtegetik, élet és csoda határán járnak. „Kay egy képeskönyvben nézegette Gerdával az állatokat, madarakat.”²⁶

Bajor Andor üvegtörpéje Andersennek, Hauffnak a sötétben megelevenedő, társalgó és önérzetes tárgyait idézi, a teáskannát, az ólomkatonát, az aranyfüstös bőrhuzatot.

„(A kamra polcán az üvegtörpe) tele volt ürességgel és ezért nem ismert megértést, jóindulatot. Míg rózsavíz volt benne, szelíd volt, de most a mérges semmi töltötte meg szívűltig.”²⁷

Felölthetjük süin alakját, Móra Sündisznócska lovagol című története után olvashatjuk Berszán István *A válogatott útibatyu. Szöszmögi Müsszents Sündörgő kalandjai* című gyerekkönyvét, amelynek hőse szintén süin: az emlékezetes nevű lény tanulmányútra indul és egy darázs szépségben feleségre is lel. A világos szerkezetű, a kisebbeknek szóló szellemes állattörténet mint kiadvány a könyves szakma Erdélyben is elérhető színvonalát dicséri.²⁸

²⁴ Rakunk jó fatüzet. In: *Tükör utca 11*. Literátor könyvkiadó, Nagyvárad, é. n. (2001)

²⁵ Lásd Hévízi Otília 1994. 78.

²⁶ H. Ch. Andersen: A hókirálynő. In *Uő: A fenyő*. Szilágyi Domokos fordítása. Kalota Kiadó, Kolozsvár, 1999.

²⁷ Bajor Andor: *A kastély*

²⁸ A CE Kolinónia kiadónál 2002-ben Kolozsváron megjelent könyv szerkesztője Koros-Fekete Sándor, a rajzokat Gacs Réka készítette.

Változhatunk egérré. Bajor Andor: *Egy bátor egér viszontagságai* Cincogó Feliciánja után jött létre Kányádi Sándor: *Világlátott egéréje* (Ion Creangă Könyvkiadó)

„Egy árva mezei egérke megunta az őszi esőket, s meg a koplalást. (...) Tudta az egértörténelmet.”

Tudta az egértörténelmet?

És viszi tovább a mókát egy évtizeddel később Kovács András Ferenc az *Egerek könyvével!*

Ferenczes Imre *Pepita hangyája* az egerek és bogarak szomszédságában egyrészt a szecesszió finoman illusztrált gyermekirodalmát – másrészt a posztmodern filmvilág láp- és ízeltlábú-kedvelését juttathatja eszünkbe.

Ha már az állatoknál tartunk, emlékezzünk Bajor Andor *Doktor Breke Kelemenjére* de itt van Kányádi Sándor *Béka-búcsúztatója* szintén, amelyet a garabonciás lelkű poeta válogatott versei gyűjteményébe is felvett.

Hogy a *Béka-búcsúztató* gyerekvers-e? Nem döntjük el. (De hát gyerekvers-e Szilágyi Domokos *Hegyek, fák, fűvek*-je, vagy Kosztolányi dala, az *Üllői-úti fák*? Vagy Vilon mindent megköszönő búcsúballadája?)

Ha már a vízparton vagyunk:

KÁNYÁDI SÁNDOR

Béka-búcsúztató

*Békák, hű társaim, ti brekegők,
Kik énekelve vesztek levegőt,
Szeretném megköszönni, cimborák,
A sok szép nyári estét, éjszakát,
S hogy még a langyos őszi alkonyok
Idején is kuruttyolgattatok.*

*De már az ősznek, vége annak is,
Reszket a nád, lúdbőrözik a víz,
És reggelenként ezüst zúzmarát
Virágozik a vízmenti fűzfaág.
El elbújik a hold s a csillagok:
Nem szégyen, hogy ti is elbújtatok.*

*Iszapba bújva várjátok, amíg
A téli világ kitavasodik.
De hogy nyugalmas legyen álmatok,
Olykor-olykor majd kuruttyolgotok,
Tavasza várón breke-brekegek,
Amíg végképpen be nem rekedek.²⁹*

²⁹ Kötetzőrő versről van szó! Kányádi Sándor: Májusi szellő. Versek kisebbeknek, nagyobbaknak (1957–1989). In Uó: *Vannak vidékek*. Válogatott versek. A kötetet összeállította Jancsik Pál. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1992. 237–238.

Milyen a jó gyermekirodalom?

Benedek Elek 1922 augusztusában írta Székelyudvarhelyre Tompa Lászlónak: „Kedves Laci, a versed szomorú, de igen szép. Már el is küldtem illusztrálás végett. Próbáld valami enyhébb bánatú verset s írd minél többet.”³⁰

Kérdés, hogyan marad(hat) meg az irodalom és a általában könyv értéke, ha nem vesszük figyelembe, mekkora vonzóerőt képvisel (a gyermekek egy csoportja számára is) a film, a televízió, a számítógép. Az olvasnivaló másféle élményekkel (például a beszélgetés-, a siker-, a színházi élménnyel) együtt hat!

Mitől félünk?

Hogyan fejezzük ki magunkat?

Dobbantó. A Marosvásárhelyi Unitárius Egyházközség gyermeklapja. Szerkeszti: Nagy Gizella, Kuti Márta, dr. Szabó Zsuzsanna. A 2002/2-es számban nyelvgyakorló a cs, j, l-re Kovács András Ferencről:

Csillagszengő

*Jégcsap csendül, jégcsap cseng –
Csillagszengő égen leng.
Jégcsap csücskén csüngő nesz –
Csilló neszből csengés lesz.*

*Jégcsap csücskén fény csendül –
Égen csüngő szél lendül...
Jégcsap csörren, csilló cseng –
Csokros csillagszengő cseng.*

De Ady Mariska makámába hajló almanach-prózája is helyet kap (*A Jégbercegnő*) a lapban, amely a nagyszülők gyermekkor-élményére is alapoz szövegei összeválogatásakor.

Időutazások

Visky András 1999-ben *Aranylevél* címmel verses, mesés kalendáriumot ír a gyermekeknek.³¹ Fábíán Imre *Betlehem* címmel gyűjti egybe a számára legvonzóbb régi és új karácsonyi verseket.

Átírások

Van néhány kísérlet ilyesmire a Napsugárban. *Lecke*. Nagy Lajos elbeszélését Bálint Tibor írta át színpadi jelenetté,³² *Betlehemi állatok* – ezt Déry Tibor elbeszélése nyomán szintén Bálint Tibor írta.³³ A továbbírás, adaptálás-rövidítés munkáját a gyakorló tanítónők és óvónők is elvégezhetik. Ilyesminek ad teret az 1994-től újra az olvasók-

³⁰ Benedek Elek irodalmi levelezése I. 1921–1925. Közzéteszi Szabó Zsolt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

³¹ Visky András: *Aranylevél*. CE Koinonia, Kolozsvár, 1999.

³² Napsugár 1992.1. 10

³³ Napsugár 1993. 2. 4–5.

hoz eljuttatott Műsorfüzet, amely pódiumműsorokhoz tartalmaz szövegkönyv-javaslatokat. (Ilyesmire a szintén Kolozsvárt megjelenő Művelődés folyóirat is vállalkozik.)

Klasszikus olvasmányok

„Benn a könyvben más világ van” – olvasom Lászlóffy Aladár versében.³⁴

A korábban már említett Batiz Kisbandi Katalin az Erdélyi Olvasás Egyesület programját követve az általános iskolai tanulóknak az irodalmi szöveghez való viszonyulását vizsgálta. Felolvasta a megfelelő szövegrészletet Milne *Micimackójából*, aztán feleletet várt két kérdésre; az egyik Malacka ajándékadására, a másik Füles viselkedésének megítélésére vonatkozott. A válaszokból válogatva: Az ajándék azért volt különös, mert piros színű volt, mint a szív”, „volt is ajándék és nem is”, Füles nem hagyatkozott az eszére, hanem a szívére”, „Malackának az ajándéka tetszett volna Fülesnek, mert az erdőben nem mindig van sok léggömb, sőt egyáltalán nincs”, „Malacka orra esve adta át az ajándékot”, Füles szomorú arcot vágott Malacka elé” Ízelítő a második kérdésre adott válaszokból: „Füles toleráns Malackával szemben”, „Füles minden ajándéknak örül, még akkor is, ha az nem ép és egészséges”, „... azért volt különös az ajándék, mert olyan nagy volt, mint Füles”.

Hazai kiadása nincs a *Micimackónak*: a történet és a világa most lel otthonra talán éppen a feldolgozások révén, amilyen a kolozsvári (magyarul és románul párhuzamosan játszott) bábszínházi produkció 2001/2002-ben³⁵. Itt jegyezzük meg, hogy a rendező elégedetlen volt a román fordítással és Karinthy szellemes változatából³⁶ készítette el a román társulat munkapéldányát!

A véglegesedő vonások

A Napsugár az elmúlt évtizedben nemcsak a magyar irodalom klasszikusainak szentelt egy-egy oldalt, hanem búcsúztatta is a gyermekolvasók egykori ismerőseit.

Általában saját műveikkel, egy-egy arcképpel, néhány értékelő sorral. Bajor Andort azzal a verspárral, amely első jelentkezése volt 1957-ben a Napsugárban (cinke és rigó verses beszéde nagyon is Tompa Mihály allegóriáját írja újra, *A madár fiaiboz-t*). Ama régi Bajor vers refrénje:

*Hát fel a fejjel, jó fiú,
Többé ne sírdogálj.*³⁷

Másrészt a főszerkesztő az író – mint az általa teremtett emlékezetes mesealak tárását (árnyát?), úgy látatja apróbb-nagyobb olvasóival. Ahogy a gyermekek a legtöbb szerzőt kezelik: nem bajlódnak vele, ritkán veszik tudomásul:

„*Hát lehetséges, hogy többé nem kísér el bennünket Cinigennel, a bátor egérkével?*”³⁸

Búcsúzik ebben a periódusban a felnőtt és gyerekolvasók tábora Palocsay Zsigmondtól, Bálint Tibortól és Marton Lilitől is. A gyermek tudja, hogy van halál. Nem távozik a teremtett lények közeléből: végleg átveszi őket a szerzőktől.

³⁴ 1994. 9. 3.

³⁵ Rendezte: Kovács Ildikó.

³⁶ Tehát tudatosan közvetítő szövegből.

³⁷ Lásd Napsugár 1991. 3. 10.

³⁸ Napsugár 1991. 3. 10.

Mire jó a vers?

Kányádi Sándor szerint (pontosabban egyik általa idézett gyermek szerint) a vers az, amit mondani kell. Sántha Attila, még a fiatalok közé számító költő szerint ha nem írhat nyelvérzék alapján a gyermek, elidegenedik az írás-olvasástól és így a kötött formájú, a boldogan deklamálható verstől is.³⁹

Tanúsíthatom, hogy felfedezni a lehetőséget, amelyet a gyermekek figyelme, hangja, kérdése jelent: inspiratív élmény, hosszan tartó energiaforrás.⁴⁰

Csak gyermeknek jó jó vers? Lehetséges volna?

A Korunk nagy visszhangot kiváltott vizsgálatot indított 2000 nyarán *Melyik a XX. század legszebb tíz verse* címmel.⁴¹ A válaszokat folyamatosan közölte a folyóirat, a verspreferenciákat vagy indoklásokat kommentálta a napisajtó, és valóságos közüggé lett a jelenlegi ízléspreferenciák kérdése. Száznegy felkért személy küldte be választát a szerkesztőségbe. A nyertes válaszok között nem volt gyerekvers, de a tízes javaslat-csomagok között felbukkan egy-egy: Kibédi Varga Áronnál Weöres Sándortól *Az elveszített napernyő* (10. hely), Király Lászlónál Tamkó Sirató Károly: *Tengerecki Pál* (10. hely), Kovács András Ferencnél: Kormos István: *A jóborivó királylány*, Lövetei Lázár Lászlónál: Szabó Lőrinc: *Tücsökezene* (4. hely), Mészáros Sándornál ugyanaz ugyanolyan helyen, Orbán János Dénesnél: Szöcs Géza: *Waldemar Daa lányai* (6. hely) – ez ugyan nem gyermekvers, de Andersen meséje ihlette, Serfőző Simonnál: Weöres Sándor: *Rongyszőnyeg* (7.) és Szabó Lőrinc: *Tücsökezene* (10.) Tamás Attilánál: Weöres Sándor: *Az elveszített napernyő* (7. hely).

Milyen komolyak vagyunk, milyen végérvényesen felnőttek.

Mesemondásból olvas(tat)ás

A néphagyományból származó kiadványok gyermekirodalomként való használata nem új, Arany László óta a gyermekkultúra részét képezik a folklórkinccs darabjai. Méltán hívja fel a figyelmet Végh Balázs a gyerekirodalomnak szentelt Korunk-számban Nagy Olga, Gazda Klára, Fábian Imre munkásságára ezen a téren. A gyermekjátékok, mondókák mesék helyi változatainak értékelése mutatkozik meg más kiadványokban is, különösen a Kriza János néprajzi társaság által kiadott kötetekben amelyek nem is szűk körben óvónők, tanítónők kézikönyveivé válva járulnak hozzá a mai gyermekek személyiségének harmonikus és értékelvű, nyelvi és nemcsak nyelvi kibontakozásához.

Ez azonban szakképzettséget, a hírek megfelelő áramlását feltételezi.

Hasznos az olvasási kedv megtartása érdekében a mesemondó verseny, amelyet két éve rendez meg az Anyanyelvápolók Erdélyi szövetsége, és ahol a nyertes gyermek felkészítőjét is megnevezik és díjazják, hasznosak az olyan gyermek-képzőművészeti versenye és kiállítások, amelyek feltétele egy-egy irodalmi mű (sőt életmű) jobb ismerete.

A Pedagógus-szövetség, annak Teleki oktatási központja Szovátán, Gál Kelemen

³⁹ Sántha Attila: Miért nem szerettem a verset. Korunk 2002. 10. 67–68.

⁴⁰ L. Egyed Emese: Három dió. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 1997.

⁴¹ *A teremtmények arca. A huszadik század legszebb magyar versei. A Korunk ankétja.* Szerkesztette Balázs Imre József és Kántor Lajos. Korunk Baráti Társaság Komp-press Kiadó, Kolozsvár, 2002.

Oktatási Központja Kolozsváron könyvek, CD-k révén nyújt a gyermekirodalom tere-
nén is segítséget.

Tanárok irányítják művek, könyvek, szerzők felé a gyermekek figyelmét az iro-
dalmi körökkel, diákszínházzal: Pávai Gyula, az aradi Kölcsey Egyesület könyv-
tárával, Kölcsey-színpadával, Tótkés Erika Kolozsváron a Buhu társulattal, a sepsi-
szentgyörgyi középiskolai szintű színművészeti oktatás kezdeményezői és még igen
sokan keresik a keskeny utat, amely a mai gyermek érdeklődését és az értékes olvas-
mányokat összekötheti.

Az Erdélyben is működő Olvasás Társaság egyik célja is a könyves kultúra közelé-
ben maradás – és ez a gyermekekre is vonatkozik. Sikerül vajon?

Az iskolarendszer

A romániai törvények 1990 előtt a gyermekszülésre-csecsemőgondozásra három
hónapnyi szabadságot engedélyeztek az anyáknak, ezt a rendszert váltotta fel a mai,
amely három évi gyermekgondozási támogatást jelent, amelyet egyaránt igényelhet az
anya vagy az apa. 2001 óta kötelező az iskola-előkészítőn való részvétel. A nagyobb
városokban 1 és 3 év közötti gyermekek számára bölcsődék működnek, ezek a egész-
ségügyi hálózathoz tartoznak és így nyelvük a román. A gondozás nyelve hivatalosan
a román. Így csak elvétve kerülhet sor a magyar nyelvű foglalkozásokra és ezen belül
akár mondókák, a magyar kultúrához kapcsolódó mesealakok megismerésére. Há-
roméves kortól óvodába járhatnak a gyermekek – itt a rendszeresen emelkedő létszám-
minimum akadályozza a magyar nyelvű (és természetesen az életkorhoz illő) iroda-
lomanyag használatát. Sok függ az óvónő felkészültségétől, kezdeményezőképességé-
től, és persze az óvoda anyagi helyzetétől is.

A tanítóképzés az 1990-es évek második feléig egy régebbi rendszert követett,
amely szerint az érettségi diplomával a tanítói képesítő oklevelet is átvehette a 19–20
éves pedagógus és később ötévenkénti továbbképzésekkel tökéletesíthette tudását.

Ma az egyetemek Főiskolai karai képezik az óvodai és elemi iskolai pedagógusokat,
háromszakos rendszerben, amely hat szemesztert jelent. Itt a magyar nyelvű kultúrára
heti két óra jut a következő diszciplináris lebontásban: nyelv-nyelvhelyesség, nép-
hagyomány és egy év gyermekirodalom: egy félév a gyermekeknek szóló világiro-
dalmi és egy a magyar irodalmi alkotásokra.

A gyermekirodalom tantárgyhoz egy 1973-ban írott, 1983-ban kiadott tankönyvet
használtak⁴², a közelmúltig, újabban eligazító Kiss Judit könyve, a *Bevezetés a gyermek-
irodalomba* (Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 2000).

A felkészülés a színvonalas oktatásra nemcsak a hiányzó gyerekirodalmi alapmű-
vek és szakirodalom beszerzésével kezdődik, hanem összefoglaló tanulmányok írásával
és a szakirányú kutatásokkal. Kolozsváron készültek szakdolgozatok a gyermekiroda-
lom tárgykörében.

Visszapillantás az irodalom iskolai történetére

Minden ifjúsági irodalommal válik, mihelyt a fiatalabb korosztály szervezett ismer-
etszerzésének részeként jelenik meg.

⁴² Vita Zsigmond-Józsa Miklós-Király László-Jarosievitz Erzsébet: *Gyermek és ifjúsági iroda-
lom*. Tankönyvkiadó, Bukarest.

A világirodalmi utalások az 1970–1989 közötti periódus romániai oktatásában többnyire a stílusirányzatokkal voltak kapcsolatosak és nem is voltak kötelező jellegűek.

Román irodalmi művek még 1964-ben is voltak a magyar irodalmi anyagban. A nyolcosztályos általános iskola VIII. osztálya számára kiadott Irodalmi olvasókönyv és nyelvtan könyvében⁴³ két-három magyar szerző után egy román következik, Balassi, Csokonai, Vörösmarty után Vasile Alecsandri prózarészlet és vers, Petőfi, Arany, Mikszáth után Mihai Eminescu, Móricz, Ady, József Attila után Mihai Sadoveanu, Tudor Arghezi. A kortárs román szerzők azonban mint a pártideológia művészi megfogalmazói jelennek meg a könyvben: az olvasókönyv első lapján Mihai Beniuc *A pártban élsz* című verse áll (a nyelvtanórán ezt a szöveget hangtani gyakorlatként kellett „felhasználni”), az utolsó román olvasmány Mihai Beniuc *Üzenet* című verse, amely a pártkongresszus alkalmával az író (általánosítható) hűségesküjét, szerepvállalását közvetíti.

A 80-as évektől a házi olvasmányok a líceumban már többnyire magyar irodalmi szövegeket jelentenek. Az általános iskola osztályaiban a magyar, világirodalmi és román irodalmi művek mint irodalmi olvasmányok szolgálták a „nevelés szépirodalommal” gondolatát. A VI. osztály háziolvasmányait soroljuk fel:⁴⁴ Arany János: *Toldi*, Asztalos István: *Jóska*, Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, Jókai Mór: *És mégis mozog a föld*, Méhes György: *Micsoda társaság*, Méhes György: *Gyémántacél*, Török Sándor: *Csili-csala csodái* Mikszáth Kálmán: *A varázsló kovács*, Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Nagy István: *Réz Mihályék kóstolója*. A román irodalomból két tételt tartalmazott az olvasmányjegyzék: Sadoveanu: *Virágöböl*, Caragiale I. L.: *Goe úrfi*.

A világirodalmi szövegajánlatok többnyire az ifjúsági irodalom klasszikusait jelentették: Beecher-Stowe: *Tamárs bátya kunyhója*, Cooper F.: *Az utolsó mohikán*, Dumas, A.: *A három testőr*, Gogol: *Tarasz Bulba*, London, J.: *Febér agyar*, May, K.: *Az ezüst tó kincse*, Twain M.: *Huckleberry Finn*, Verne, J.: *A rejtelmes sziget* és *A tizenöt éves kapitány*

Az óraszámok is változtak: elemiben heti 4, a felsőbb osztályokban heti három magyar irodalomóra volt, később az elemiben 2, a felsőbb osztályokban 1,5–2.

A felsőbb osztályokban a magyar nyelvi stúdiumot helyettesítő fogalmazás-nyelv-művelés óraszám a következőképpen alakult: IX és X. osztályban évi 20: nyelvhasználati és helyesírási gyakorlatokból (évi 12 óra), irodalmi jellegű és szabad témájú írásbeli feladatokból állt (évi 8–9 óra), XI–XII. osztályban ugyanilyen jellegű feladatokra összesen évi 8–9 óra.

2001–2002-ben a többféle tankönyvből lehet tanítani,⁴⁵ de a kerettanterv figyelembe vétele és az érettségi minimum még kötelező. A magyar irodalomtanításban egyre

⁴³ Szerzői: Márki Zoltán, Kuszálék Piroska, Balogh Dezső, Kálmán Viktória. Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó, Bukarest, 1964.

⁴⁴ *Tanterv a magyar nyelv tanítására a magyar tannyelvű iskolák VI. és VII. osztálya számára* Bukarest, 1982.

⁴⁵ A tetszetősebb és olvasó-olvasásközpontú új tankönyvek között figyelmet érdemlő kezdeményezés Tulit Ilonáé (*V és VI. osztályos Magyar nyelv és irodalom tankönyv*) és Orbán Gyöngyié: *Megértő irodalomolvasás I. és II* (ez utóbbiak a líceum számára készültek, szöveggyűjtemény is tartozik hozzájuk). A tankönyvek világirodalmi és művészet- és kritikátörténeti szemelvények felhasználásával készültek, munkafüzet szerepet is betöltenek. A szöveggyűjtemények között a leggazdagabb a K. Jakab Antal szerkesztésében megjelent Magyar Irodalmi- illetve Világirodalmi szöveggyűjtemény-család (Scriptum kiadó, Kolozsvár) 1992–1999.

nagyobb felelősség hárul az egyes iskolákra, szaktanárookra (nyitottabbá válik az oktatás), a XX. századi magyar irodalom értelmezése és a jelenkori magyar irodalom oktatása jelenti a legtöbb iskolában a problémát.⁴⁶

A könyvelosztás

A könyvpiacon sőt a középiskolák tanári szobáiban leginkább a Tinivár kolozsvári könyvkiadó ifjúsági könyvei, oktatási segédanyagai vannak jelen. Többnyire igénytelen kivitelű, alacsony árú, bár könyvként gyakran nem eléggé vonzó kiadványok. Mégis a Tinivár vállalkozott a *Csipike* újrakiadására a szerző városában, és gondoskodott arról, hogy a el is jusson a mai gyermekekhez és nemcsak az erdélyi nagyvárosokban.

Pedig a szép könyvet szeretik a gyermekek (felnőttként sem válnak meg tőle).

A magyarországi gyermekirodalom az 1990 óta kialakult kereskedelmi lánc révén Erdélybe kerülve drága: kevesen engedhetik meg maguknak, bár például a Pont kiadó ízléses kiállítású és a nevelés, olvasóvá nevelés, olvasás, serdülőkor összefüggéseit is színvonalasan feltáró könyvei talán a közeljövőben legalább a népesebb magyar lakosságú Székelyföldön kaphatók lesznek.⁴⁷

A szerző mint ismerős

Amikor Hévízi Otília a kedvenc szerzőjükről faggatta tanítványait, a falusi és a nagyvárosi iskola diákjai egyaránt Petőfi nevét tették az első helyre. Őt a borsói iskoláskorú Móricz, Benedek Elek és holtversenyben Arany János illetőleg József Attila követte. A nagyvárosi iskolában Verne, Karl May és Benedek Elek volt a listavezető.

Kányádi Sándor saját bevallása szerint évente 200–250 író–olvasó találkozót lebonyolított a gyermekekkel: iskolákba, óvodákba ment találkozni az olvasni szeretőkkel. Erdélyben ismerik verseit és többnyire őt magát is, a tanítással, óvodai gyermekneveléssel foglalkozók is szeretik jó kedélyéért, töretlen mesélő kedvéért. A Nap-sugarba már nem ír, de versei valóságos slágerekként élnek a gyermekközösségek „műsorrendjében”.

A bölcs nagyapó szerepben manapság nem ő, bár nem is Benedek Elek, hanem Fodor Sándor jelenik meg mint a Szivárványba „beköltözött”, minden levélre válaszoló *Csipike*. Mókázó öreg barát szerepben a túl hamar elköltözött Bálint Tibor. Lászlóffy Aladár, korábban a gyermekek művelődéstörténeti kuriózumok iránti fogékonyságával számolva adta ki írásait, ma az élőnyelv kopása idején a jó értelemben vett szócsúrés-csavarásra teremt kedvet.

Nagyanyóvá lett a már szintén a felhők mögé rejtett Marton Lili, és folytathatnók a sort.

Megjelenhetnek az ismerősök között a Bözsi szerzője, Czegei Carla, de egyetlen könyv, két tucat sornyi életrajz nem elegendő az író nő személyének elgondolásához. Gyermekek számára még kevésbé. A szerző igen idősen, halála előtt kevéssel jutott ki rokonához Langéba, ott érte a halál 1997-ben: ki tud róla minél többet? A Romániai

⁴⁶ A szöveggyűjtemények a kortársi irodalom szemelvényeit általában nem tartalmazzák, a XX. század magyar irodalmára vonatkozó, tanítható összefoglaló rendszerezések pedig hiányoznak a könyvtárakból.

⁴⁷ A Pont kiadót a Romániából Magyarországra telepedett Szávai Géza író és Szávai Ilona gyógypedagógus vezeti.

Magyari Irodalmi Lexikon 1981-es I. kötetében Blomberg Carlaként tartotta számon, s még jelezte, hogy Szamosújváron él.⁴⁸ Blomberg Claudia Sarolta Borbála novellákat, verseket publikált az erdélyi lapokban. 1929-től a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság tagjává választották. Állatregénye a második világháború előestéjén jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában.⁴⁹

A fiatalok között már klasszikusnak számít a játékos és halk szavú Nonó: László Noémi, figyelni érdemes Szántai János verseire, történeteire, Madaras Péter meghittséget árasztó és a gyermeknyelv modernizálására is törekvő költeményeire. Szabó Zelmira maga illusztrálja a nyilvánvalóan Csipike-élményből született, de már önálló-suló meséit Galóca banyóról... (Közleményei először a Napsugárban jelentek meg). Galóca, ez a Luca-féle figura az olaszok Befanájának hazai változataként is felfogható.

A gyakorló pedagógusok között Tolna Eva családi verse, önéletrajzi-ifjúsági regénye a tanári tennivalók miatt „elhalasztott” írói indulásra jelent Erdélyben pozitív példát.

Az életre kelő mese

Néhány éve mesemondóverseny növeli a meseolvasmányok keletét az elemi iskolában.

Az olvasás, meshallgatás mellett valóban a meseszínház változatai éltetik a műfajt. Láng Zsolt *Rúkmadara* siker volt a kolozsvári színpadon. Varázsmese volt a javából, az igazi gyermekeknek szóló színház ritka eseménye. Aztán a madár benne! Hatalmas, a csoda maga. És általa: a mese jelenlősége minden ott levő számára.

A madarakkal az a lényeg, hogy együtt kell lenni velük... A madarak nem játsszák meg magukat, ahogy mi, emberek...⁵⁰

Csodáknál maradva: *Aladdin csodalámpája* a színész Hatházi András rendezésében, korábban a *Rózsza és Ibolya* Varga Boriéban, aztán mástól, máshol az *Oz, a Nagy varázsló*, az *Alice Csodaországban*: ilyenkor nem választható el egymástól régi és új, hazai és világirodalmi alkotás, csak a jó a kevésbé jótól. A Romániai Magyar Bábos Találkozók révén az (ifjabb-idősebb) olvasó találkozása a három napig tartó eleven mesével igazi nagy esemény immár negyedik éve Kolozsváron!⁵¹

A szolidaritás olvasmányai

Bálint Tibor Móra *Kincskereső Kisködmönének* világát is közelebb hozza szemérmesen szófukar, de az emberi szolidaritás anekdota-meséivé váló, életrajzi ihletésű történeteivel. A szerkezet a példázaté. A megvilágítandó tény történelmi olvasmány: a helyi klímára felkészületlen visszavonuló sereg egyének kínhalálára lebomló pusztulása Napóleon oroszországi hadjárataiban. A példa: a valamikori téli diák-dilemma: iskolába menni, bár cipő híján mezítláb vagy otthon melegedni. Csakhogy a példázat elemei között egyéb összefüggés is van: az olvasmány és az emlék, a elvont ismeret és a tapasztalat egymásba sugárzó, a gondolkodás, a megértés folyamatában egymást erősítő volta.

⁴⁸ Azt nyilván nem jelezte a cenzúra miatt, hogy ez (mint mágnáscsalád tagjának) kényszerlakhelye volt s hogy igen nehéz anyagi körülmények között élt.

⁴⁹ Az adatok a Bözsi újrakiadásának utószavából valók, Marosi Ildikótól származnak, illetőleg: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. kötet. Szerk. Balogh Edgár. Bukarest, 245.

⁵⁰ Tandori Dezső: Mit kell tudnom a napról? 21–22 ill. „Nem fáj egy kicsit a szemem?” 181.

⁵¹ A bábostalálkozó kezdeményezője és szervezője Vincze László.

A gyerekszoba tárgyai, a könyvek és a játékok tanúi a család életének és a bizalmas szerepet is betölthetik. Lázár Ervin kedves csodalényei ilyenek, ilyen Weöres Jancsi bohóca. A Magyar gyermekvers című, 2001-ben a Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent reprezentatív műben (szerzője Bognár Tas) sem a kötetben tárgyalt, sem az ott terjedelmi okok miatt nem tárgyalt szerzők sorában nem bukkantam az erdélyi költészet élő klasszikusára, Kovács András Ferencre.

Pedig sokunk számára két évtizede, hogy nagyon is láthatók a képei, nélkülözhetetlen a kultúrából és az érzékenységből sarjadó folyamatos beszéde: íme most nem Francois Villon, hanem Bogyó Bandi „lóg” őrzőn a gyermekek álma fölött és árasztja verses vallomásait⁵²:

Bogyó Bandi balladája

*Bogyó Bandi falon lógok
Vannak nekem nagyok orrok,
Nadrágszárók, konyult sipkám,
Azzal szaglok sosem ritkán!
Mosolyogok tarka móka:
Arcképemre varrt számóca...
Piroslok, mint egy szem eprek:
Főleg bús szögön szereplek,
Mert mióta fejem kinőtt
Véle tapintom az időt. (...)*

Utóirat (a hercegről)

A még csaknem gyermek korú Szabó Zelmira Galóca banyója Don Quijote női alakmása. Mint valami emancipált fúria szerelmi búból a rombolás dühébe csap át és szétzúzza epekedése korábbi tárgyát, a Hercegnek látott madárijesztőt.⁵³ (Ha jobban megnézem: a Madárijesztő Manót, akit Krúdy mutatott be az arra érdemeseknek.⁵⁴)

Szabad a gazda.

⁵² Kovács András Ferenc Miénk a világ című kötetének nyitóverse. A kötet Polis Kiadó Napsugár könyvek sorozatához tartozik. Kolozsvár, 2000. A verseket Unipan Helga illusztrálta.

⁵³ Galóca banyó és a madárijesztő Herceg. Napsugár 2000–2002.

⁵⁴ Madárijesztő Manó. Móra Kiadó, 1978. Most látom: Révész Napsugár rajzaival. Aha. Napsugár. Tandori. Eltévedtünk volna?